

CRISTIAN CIOANCĂ¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: apă, semiotică, imagologie, basm fantastic românesc

Maculata vs. immaculata. **Semiotica imagologică a apei din basmul fantastic românesc**

Rezumat

Nevoia de a descoperi, surprinde și înțelege mecanismul complex al *imaginarului* tradițional din basmul fantastic românesc, aproape un „*imaginar în stare pură*” (după expresia unor autori - L. Boia), m-a împins la „izolarea” unui atare subiect. Conceptual, am încercat în rândurile de față să sintetizez, dintr-o perspectivă hermeneutică, semiotica unui important element cosmogonic cum este *apa*. Dinspre general înspre particular, dinspre abstract către semnifica(n)t/consacra(n)t, dinspre *imaginat* către *obiectiv*, „prezențele” acestui element cosmogonic reclamau un anumit tip de investigație. Fără a fi (doar) un decupaj cultural, dar și fără a avea pretenția că am fixat structura unui atare element primordial, demersul meu scriptic a vizat îndeosebi *constantele, determinantele și rezultatele* (pur) *epice* în sfera *ontologicului*, a *gândirii și simbolisticii* de tip mitofolcloric, cu permanenta racordare la sfera mai largă a *gândirii simbolice*. Prin urmare, categoriile create de mine sunt, cumva și mai ales prin prisma exemplelor oferite pentru fiecare categorie în parte, o *expresie simbolică* a dimensiunilor și conotațiilor imagologice pe care le-a avut sau căpătat *apa* la nivelul gândirii arhaic-tradiționale, cu transpunere particulară la nivelul basmului fantastic românesc.

¹ Academia Română I Muzeul de Artă Veche Apuseană Ing. D. Furnică-Minovici, România;

Key words: water, semiotics, imagology, Romanian fantastic tale

Maculata vs. Immaculata.
Semiotics *Water* Imagology from Romanian Fairytale

Summary

The need to discover, capture and understand the complex mechanism of imaginary fantastic traditional Romanian tale, almost for a „*pure imagination*“ (as expression of authors - L. Boia), pushed me to the „isolation“ of such a topic. Conceptually, we tried to synthesize in these study, from a hermeneutic perspective, semiotics as an important element cosmogonical - *water*. From the general to the particular, from abstract to signifier / consacrate, from *figured* to *objective*, „presences“ of this element cosmogonical claiming some kind of investigation. Without being (just) a cultural decoupage, and without pretending that we fixed structure of such a primordial element, my approach aimed especially writable *constants*, *determinants* and *resultants* (pure) ontological epic scope, a type of thought and symbolism mitofolcloric with permanent connection to the wider range of symbolic thinking. Therefore, categories are created by me somehow and especially in the light of the examples given for each category, a *symbolic expression* of the dimensions and connotations imagological they had or got *water* from the archaic traditional thinking, with particular transposition at the Romanian fantastic tale.

Maculata vs. immaculata.

Semiotica imagologică a apei din basmul fantastic românesc

Element cosmogonic principal, investit cu semnificații simbolice multiple², *apa* (fie ca *determinant geo-topo-morfologic*, fie ca *simbol al materiei primordiale* care oferă substanță reală epicului), nu putea lipsi din basmele populare. Avem, astfel, *eroi care poartă numele unor râuri sau fluvii*³, avem mențiuni ale *diluviului*, numeroase *ape terestre* (izvoare, pâraie, fântâni, fluvii –Dunărea!-, mări), *ape curative* (*apa vie*, *apa moartă*), ape pur și simplu *pluviale*, după cum avem și *poduri* (= bacuri), *corăbii*, *ființe locuind în ape*, ape situate *într-un tărâm care nu este cel de aici*, ori, dimpotrivă, *absența apei* (cu toate implicațiile ei mitofolclorice). Încă fundamental legată de mitologia clasică (cu un panteon specific, cu teofanii de executat pentru păstrarea/continuarea *existenței*, cu interdicții specifice etc.), și *apa* basmului fantastic românesc cuprinde numeroasele valențe simbolice cu care a fost încărcată *apa* ca element arhetipal în mitologiile clasice, cristalizate. În basmele mitanalizate și aduse în discuție de-a lungul prezentului studiu, *apa* își are, cum altfel!?, specificitățile sale, *realul* și *imaginarul* tradițional implicat și/sau pe care se grevează, suprapunându-se și completându-se fericit și coerent într-o adevărată „cultură folclorică a apei”. Nu am încercat câtuși de puțin o clasificare a *apelor* din basmul românesc dintr-o altă perspectivă decât cea mitofolclorică: oricare altă împărțire cred că era perdantă prin eludarea structurii și dinamicii gândirii de tip arhaic/folcloric care a generat aceste basme, structură și dinamică prezente și recunoscutibile la nivelul fiecărui basm adus în discuție de-a lungul acestor rânduri. Am încercat să ordonez aceste ape ale basmului fantastic românesc ținând cont (mai ales) de structura lor operatorie manifestată la nivelul epic al basmelor. Era important de stabilit, înainte de clasificarea propusă, să văd dacă sau în ce măsură „memoria culturală” a reușit să compatibilizeze *conținuturile* și *funcțiile* acordate acestui important element cosmogonic în *imaginarul* tradițional de basm, cu *dimensiunea ontologică de subliniat*. Iar opțiunile mele epistemologice în ceea ce privește tratarea acestui subiect, au plecat de la „logica specifică” a unui asemenea subiect de abordat și tratat. Mă refer aici deopotrivă la *formalismul* situațiilor în care apare *apa* ca element epic, la *determinanții culturali* care fac dintr-un asemenea subiect un *obiect de cercetare* (sistemic-științifică), la *funcțiile* și *valorile* date de *imaginarul* tradițional *apei*, ba chiar și la mitoforiile avute sau căpătate de subiectul de cercetat prin derularea cercetării propriu-zise. Ca atare, am încercat să subliniez, prin explorarea *imaginarului* de basm în care *apa* are rol epic-catalizator, prin exemplele oferite și prin clasificările propuse, tocmai *verosimilul* construit și reliefat de creatorul anonim al acestor basme: greutatea *ontologică* a acestui element cosmogonic prezent în basmele aduse de mine în discuție rezidă, fără doar și poate, în evidentul pragmatism de care a dat dovadă creatorul (și/sau colportorul) anonim de basm, care a împins *realul* în(spre) *ireal*, a juxtapus *cunoscutul necunoscutului*. Este important de subliniat, ca o concluzie generală și încă din preambulul acestui studiu, că *imaginarul* a conlucrat cu *realul*, tocmai pentru a da credibilitate unor lucruri, unor întâmplări altfel greu de înțeles sau acceptat. Chiar ieșind sau depășind limitele lumii (geo-fizice și spirituale) cunoscute, racordarea cu *realul* (obiectiv) cunoscut rămâne, la nivelul basmului fantastic românesc, vizibilă și palpabilă prin descrierea unui „*real imaginar*” (mitic), aproape întru totul asemănător celui cunoscut.⁴

Prin urmare, împărțirile din prezentul studiu au fost făcute având la bază *structura* și *dinamica* gândirii de tip tradițional, totul pivotând în jurul *dimensiunii simbolizante* cu care autorul anonim a „încărcat” aceste *ape*.

² Chevalier, Gheerbrant 1994, I, 107-117; Eliade 1996, 188-215; Hidiroglou 1997; Olteanu 2009, 192-207. Vezi și <http://en.wikipedia.org/wiki/Water>; http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_water_deities; http://en.wikipedia.org/wiki/Holy_water...

³ Vezi basmul *Dunăre Voinicul* din colecția P. Ispirescu (1988, I, 549 și următ.), basmul *Argeș* din colecția lui I. Oprișan (2005, I, 28 și următ.) etc.

⁴ La nivelul basmului fantastic românesc, sunt de văzut dialogurile unor culegători de basme cu performerii, dialoguri în care se încearcă tocmai recuperarea, fixarea și valorizarea unui atare mitologem (Vezi la Oprișan 2005, I, 317; II, 391-393 etc.)...

Apele terestre

Cu referire la *apele terestre* ale basmului românesc, trei sunt dominantele care le individualizează în cadrul firului epic:

1) În mod tradițional, în drumul spre împlinirea destinului/dezideratului, eroul basmului românesc trece, invariabil, pe lângă sau peste „izvoare cu ape limpezi și reci”⁵, fântâni cu apă rece⁶, dar și pe lângă ape umflate pluvial⁷.

2) Unul dintre mediile acvatice cel mai des întâlnit în basmele românești este **marea**, fie ca **sălaş al unor ființe fabuloase** (= zmei, zâne, păsări de aur etc.), ca **exercițiu al distanței parcurse de erou** (omniprezentul „peste nouă mări și nouă țări”), ori ca **depozitar** (în adâncul sau pe-un ostrov oarecare) **al unor comori/obiecte/animale ajutătoare eroului**. Marea, acel „mediu suspect” cum îi spunea G. Călinescu⁸ este, totodată, și cel mai „nedefinit” (geo-morfologic) mediu acvatic prezent în basmele fantastice românești: este brăzdată de corăbii și pescari, are maluri (sau țărături), *lumi* fabuloase într-un ostrov sau în adâncuri, dar, epic, **prezența ei (doar) juxtapune sau condiționează o acțiune de moment a eroului**.

Fântână la răscruce, Slătioara; foto: Felician Săteanu

3) Simbol al „energiilor inconștiente, puterilor nedeslușite ale sufletului, al motivațiilor secrete și necunoscute”⁹, **apa** din basmele românești (fie că este vorba de **apa-hotar**, de **apa regenerescentă** ori pur și simplu de **apa de băut**), potrivit originii mitofolclorice¹⁰, **rar se poate disocia de acțiunile**

⁵ Ispirescu 1984, 22.

⁶ [...]Merg ei prin pădurea aceea și de la o vreme dau de-o poiană frumoasă. În mijlocul poienii era o **fântână** zidită de marmură. Împrejurul fântânii, multe câni de argint legate de torți cu lanțuri de argint. Care ajungea acolo, poposea; dacă-i era sete, lua apă și bea, da` nimăru nu-i trecea prin minte să se-atingă de câni să le ieie. Și batăr să fi vrut a face așa, nu putea, că erau legate cu lanțuri. (Vasiliu 1958, 198-199).

⁷ [...]După ce iesă din pădure, feciorul de-mpărat dă de-o apă. Se vede că fusese ploaie mare pe-acolo, că apa o fost ieșit peste maluri, ș-amu pe când o ajuns el, s-o fost tras la matca ei. Da` pe-o mreană o cuprinsese mărul, ș-amu nu putea să se ducă în apă. (Ibidem, 180).

⁸ Călinescu 1965, 290.

⁹ Chevalier, Gheerbrant 1994, I, 116.

¹⁰ Dumnezeu, după ce a făcut cerul și pământul, marea și toate câte sunt în cer, pe pământ și-n mări, s-a gândit că oamenilor și tuturor viețuitoarelor pământului le trebuie, pentru ca să poată trăi, și **apă**. Apă era, ce-i drept, pe pământ, însă numai în mări, care însă fiind departe și fiind apa lor sărată, nu era de folos și de priință pentru oameni și vietăți. De aceea se zice că Dumnezeu se hotărî să înzestreze toate ungherele pământului cu apă dulce, bună de băut. Acea apă porunci Dumnezeu să se ivească prin văi, șesuri, dealuri și munți, și îndatori vietăților pământului ca să sape după izvoare, și chemă pe toate vietățile ca să ajute la acest lucru trebuincios pentru toți. (Pamfile 2002, 225-226).

eroului, de cele mai multe ori punându-l pe acesta în opoziție drastică cu principiul răului și definindu-i acestuia caracterul moral. Adică tocmai elementele-cheie ale *inițierii* și *experienței* pe care acesta le desfășoară și le trăiește. Astfel, avem:

- **apa ca depozitar al viitoarei experiențe**
- **apa ca pandant al reușitei eroului.**

Apa ca *depozitar al viitoarei experiențe* pe care o trăiește eroul într-o împlinire a dezideratului său, poate fi un:

● **Depozitar benefic**

Apa ca depozitar benefic al viitoarei experiențe - de fapt a unui destin pe care eroul trebuie mai întâi să-l caute și, găsimdu-l, să îl urmeze pentru a și-l împlini, depășindu-și de cele mai multe ori condiția socială și/sau muritoare-, **este un imperativ categoric**. Chiar dacă ratările descurajează uneori eroul (sau eroina), pasivitatea acestuia lipsește totdeauna din firul epic, doar acțiunea (de orice fel!) asigurându-i eroului reușita finală¹¹. Simbol (și) al *regenerării*, **apa ca depozitar benefic** acționează imperceptibil/irreversibil asupra fizicului și psihicului, mai ales asupra celui feminin¹²: abia plecată de acasă în călătoria eroică, nu rămâne o eroină (= *Ileana Sâmbziana*, din basmul omonim al colecției P. Ispirescu), extaziată în fața frumuseții simple pe care i-o oferă natura, în speță **un izvor**?¹³ Ba, mai mult: ulterior, pentru împlinirea unei porunci, ea solicită de la împărat (sfătuită de cal, evident!), **o flotă de douăzeci de corăbii**¹⁴, ceea ce pune pe tapet nu doar situarea geografic-riverană a țării stăpânite de acel împărat, ci și cunoașterea unor principii, fie ele și elementare!, de navigație. În acest context trebuie reiterată o aserțiune a lui G. Călinescu: „*Sentimentul nautic, propriu-zis, nu se întâlnește în basmul românesc*”¹⁵, aserțiune contrazisă de un pasaj imediat următor celui citat supra de mine, existând multe alte basme unde avem menționați *navigatori* și *principii de navigație*¹⁶. Ba, mai mult: nu despre un adevărat „*sentiment*

¹¹ [...]Acum pescuia el numai pe sama lui. Dar gândea că e făcătură, de când murise pescarul al bătrân mai că nu era pești în Dunăre; umbla bietul copil ziua deplină uneori și nu-i prindea mreaja nici un pește. O dată năcăjit, cum era dară și flămând, aruncă mreaja în Dunăre și nu mai merge la ea până a doua zi la amiază. Atunci se duce și trage mreaja. Nu era alt nimic în ea decât o mreană, e drept că tare frumoasă. No, o ia el în mână și se duce la colibă să o belească și să o frigă pe cărbuni, că era mai leșinat de foame săracul! Dar când dă să o spintece, mreana îi scăpă din mână și cum cade jos cum se face o drăguță de fată ca ruptă din soare și îmbrăcată coala ca o zână; [...] –Nu mă spinteca, Alexandre, zise ea, că eu sunt rânduită de Dumnezeu să-ți fii soție! –După ce văd că ești om ca și mine, cum să te spintec? zise Alexandru, dare u gândeam că tu ești mreană! –Eu sunt zâna apelor, zise fata, și la porunca lui Dumnezeu am intrat în mreaja ta și pentru binele tău și a altor oameni să-ți fii soție! (Pop-Reteganul 1986, 215). Situații identice sau asemănătoare, avem și la Ispirescu 1984, 214-215, 267; Sbierea 1971, 206 etc.

¹² Fiind asociată, cf. unor autori, principiului feminin, matern și lunar (Eliade 1992, 183 și următ.; 1994, 187 și următ.; 2000, 97-99)...

¹³ [...]Fata împăratului, care nu ieșise din casă de când o făcuse mă-sa, se mira și sta locului uimită, văzând frumusețile câmpului. [...]și aci în urmă să se ducă la câte un șipot de apă limpede ca lacrima ce izvora din câte un colț de piatră din coastele dealurilor; susurul acestor izvoare o făcea să se uite galeș la ele și-i plăcea să le vadă curgerea lor cea șerpuită ce aluneca pe pământ, încungiuurate de mulțime de floricele și verdeață de primăvară. (Ispirescu 1984, 19).

¹⁴ [...]Nu te speria, stăpână. Astă-noapte chiar frate-meu mi-a adus răspuns că pe stăpâna coșitei a furat-o un zmeu; că ea nu voiește în ruptul capului să-l iubească până nu-i va aduce herghelia ei de iepe; și că zmeul își bate capul cum să-i îndeplinească dorința. Ea este acum în smârcul mărilor. Du-te la împăratul și cere să-ți dea douăzeci de corăbii, și ia marfă de cea mai frumoasă de pune într-însele. [...]Cum se gătiră corăbiile, le încărcară cu marfă și fata de împărat împreună cu Galben-de-soare intră în cea mai frumoasă și plecară. Nici vânturi, nici valurile mării nu putură să le stea împotrivă și, după o călătorie de câteva săptămâni, ajunseră la smârcurile mărilor. (Ibidem, 24).

¹⁵ Călinescu 1965, 290.

¹⁶ [...]După ce ascultă cele ce-i spuse roabele, se duse la neguțător, care aștepta la poartă, ca să vadă și ea condurii; dară după ce auzi de la neguțător că are în corabie marfă și mai scumpă și mai frumoasă, se înduplecă de rugăciunile neguțătorului și pofti să meargă să-i vadă marfa; ajungând la corabie și tot alegând la marfă, nu băgase de seamă că lopătarii depărtaseră corabia de la uscat, și dând Dumnezeu un vânt bun, corăbiile mergeau ca săgeata; când se pomeni în mijlocul mării, Ileana Sâmbziana se prefăcu că-i pare rău și prinse a cert ape neguțător că o înșelase, iară-n sufletul ei riga pe Dumnezeu să-i ajute a scăpa de iazma de zmeu. (Ispirescu 1984, 24-25); [...]Călătoriră mult pe mare și vâsleau din toate puterile, ca să ajungă cât mai repede la țărzure, în țara lor. Ajungând, legară luntrea la țărzure și plecară cu toții la palatul împăratului Roșu – tatăl ficiorilor – și îi povestiră pe unde au umblat și că fratele lor cel mic s-a prăpădit. (Ugliș-Delapecica 1968, 186) etc.

nautic” se poate vorbi în basmele în care eroul călătorește, întru împlinirea unui deziderat oarecare, un timp destul de îndelungat?¹⁷

• Depozitar malefic

Alteori, **apa (de băut, și mai ales cea a fântânilor)** este **sălaş al unei forțe teratologice** (= *balaur, zmeu, șarpe*) care, în schimbul permisiunii de a lua apă din acea fântână, pretinde sacrificii umane, constante și consistente unei comunități¹⁸. În alte cazuri, proprierea apei este făcută de ființe fabuloase, conotate mitofolcloric¹⁹. Ca atare, pe fundamentul mitologiei veterotestamentare²⁰, **fântâna este** în basmul românesc de foarte multe ori **un loc de rendez-vous**, aici întâlnindu-se eroul și ursita lui, fata de împărat²¹, unele dintre sursele citate (supra, nota 14) sugerând sau purtând „în substanță”, diluat sau la nivel primar, ecoul unor mult mai celebre episoade mitice²². Dar, la nivelul fenomenologic al unor *metamorfoze*²³ care au ca fundament apa, importante situații mitice ne oferă și **absența** acesteia. Asupra fizicului, **apa** sau, mai corect, **lipsa ei**, dincolo de disconfortul imediat, determină uneori stranii metamorfoze care readuc în prim plan și valența magic-rituală a apei metamorfozatoare²⁴, basmul românesc fiind extrem de generos și la acest capitol²⁵.

Apele tărâmului celălalt

Plecată „în lume” pentru a-și regăsi partenerul pierdut, eroul sau eroina unor basme românești ajung pe *tărâmul celălalt* unde, consiliați de o sfântă conotată mitofolcloric, află locul și modul în care își poate readuce soțul/soția în propria-i lume, marginile lumii fiind marcate prin prezența unei *mări*²⁶. O situație aparte privind poziționarea unei surse de apă, avem într-un basm (*Manea Câmpului*) din colecția lui Al. Vasiliu, basm în care **fântâna din care vrea să bea apă eroul este situată în aer!**: [...]

¹⁷ Vezi basmul *Alexandru Șăicar* din colecția I. Opreșan, **unde eroul călătorește 6 luni doar pe apă** (Opreșan 2005, II, 343), ori basmul intitulat, atât de sugestiv!, *Robinson*, al colecției C. Sandu Timoc, **unde eroul călătorește 3 luni doar pe apă** pentru a recupera o fată de împărat (Sandu Timoc 1988, 18)...

¹⁸ Crețu 2010, I, 249; Hașdeu 2000, 222-223; Marian 1986, 23, 272, 339-340; Micu Moldovan 1987, 10; Opreșan 2005, I, 103-104; 2006, VI, 6-7, 53, 280-281; Sandu Timoc 1988, 10, 23 etc. Despre simbolistica unui atare mitologem a scris A. Oişteanu (2004, 306-324), motiv pentru care, acum și aici nu voi insista asupra acestuia.

¹⁹ Vezi basmul *Deleș Tufan* din colecția de basme culese de I. Nijloveanu, basm în care o comunitate suferea de sete de 9 ani, apa fiind băută de-un uriaș, *Sorbu mării* (Nijloveanu 1982, 462-463)...

²⁰ Geneza, 16, 7-14; 24, 11-67; 29 etc.

²¹ [...] *Mai merse ce mai merse și dete de un sat. Și însetoșând, se duse la o casă și ceru nițică apă. Baba, stăpâna casei, îi zise: -N-am dragul mamei, apă; căci la noi se află numai o fântână. În ea este sălaşul unui balaur mare; și el lasă să ia apă numai pe cei ce îi dăruie câte un cap de om. -Ad-o vadra, răspunse el, să mă duc eu să aduc apă. (Ispirescu 1984, 261-262). Aceeași situație, și la Boer et alii 1975, 171; Furtună 1973, 30, 49, 93; Pop-Retegănuș 1986, 166-167; Stăncescu 1980, 163; Ugliș-Delapeșca 1968, 207 etc.*

²² Spre exemplu, *Perseu* salvând-o pe *Andromeda* sau legendele hagiografice cu *Sfântul Gheorghe* (vezi Simu 2006, 79-80, 143-146)...

²³ Despre *Metamorfozele eroului din basmul fantastic românesc* am vorbit pe larg într-un studiu aflat în curs de publicare...

²⁴ Vezi Klossowski 2002.

²⁵ [...] *Ei au plâns, ei au tăcut. S-au pornit și ei, cu inima în dinți, că i-a răzbit foamea, să caute ceva de-ale mâncării. Ce să găsească?, rădăcini, alt ce? După foame, iaca și setea, apa nicăieri..., se stingeau bieții copilași, săracii, și mai ales băiatul, că lui îi era mai sete, fetei nu prea îi era așa de mult. Taman într-un târziu, dădură de-o urmă de vulpe, plină cu apă de ploaie. Băiatul se repezi cu burta pe pământ să-și mai unghă ale buze barim nițel. Dar când să le atingă de apă, fata îl opri: -Nu bea, frățiorule, zise, că te faci vulpe și nu mai are cine mă păzi. Bietul băiat își iubea sora mult. Se gândi nițel și nu bău. Mai încolo dădu de-o urmă de urs, tot cu apă de ploaie. -Nu bea, frățiorule, zise, că te faci urs și mă omori. Tocmai mai spre seară, iaca și o urmă de cerb. Zise fata că să nu bea că se face cerb și-o împunge, ci să mai aștepte c-or da de vreun izvor, dar el nu mai putu răbda și bău. Dacă bău, cum bău se făcu cerb, dar așa frumusețe de cerbiu că s-ar fi oprit vântul din adiere, și ar fi încetat păsările ciripirile și s-ar fi oprit norii pe cer să se minuneze cu toții și cu toatele de așa nemaipomenit cerb.: ([...]Cum se învoiră, așa și făcură. Strânseră oaste mare ca nisipul mării, și după ce-și luă ziua bună de la frați, se puse al mai mare în fruntea ei și azi nițel, mâine mai mult, intrară în adâncu împărăției căreia îi zicea a Arăpușchii. Au mers ei așa, cale lungă să le-ajungă, și alt n-au văzut decât pustiu și cer, iar încolo nimic, nici fântână, de se frigeau bieții soldați de sete. (Stăncescu 1980, 21-22, 27). Tot astfel, la Sbierea 1971, 217; Pop-Retegănuș 1986, 18; Teodorescu 1968, 157 (unde este descris amănunțit procesul de metamorfozare în cerb ca urmare a consumării - accidentale a apei dintr-o urmă de cerb!) etc.*

²⁶ Sbierea 1971, 76, 86; Stăncescu 1980, 90.

Ș-o-ncălăcat Manea pe bivoli și s-o suit în văzduh și după ce-o ajuns acolo, apoi o trimes bivoliu acasă. Acolo în văzduh, a dat peste un sat și-n satul acela era numai o fântână, iar în fântâna aceea ședea un balaur mare de tăt, cic-avea șapte capete. Ș-acela balaur nu lasa pe nime să ieie apă, până nu-i da pe fiștecare an câte-un suflet.²⁷

Cu referire la **apa celuilalt tărâm**, avem două mari teme dominante:

a) Apa-hotar

De multe ori, **apa** (= fântână, puț, mare) este un **explicit loc de trecere** din lumea de aici în lumea de dincolo²⁸. Alteori, **apa celuilalt tărâm** este **hotar între două lumi**²⁹, îndeosebi *Apa Sâmbetei*³⁰. Aici sunt de amintit, prin greutatea simbolică vehiculată, și unele basme în care eroul, pornit din propria-i lume, ajunge într-o altă lume după o consistentă călătorie de 6 luni *doar pe apă*³¹, dar și *apa-hotar dintre două tărâmurile nu atât fizice, cât ale cunoașterii*³², acestora trebuindu-le adăugată o situație de certă „respirație mitologică”³³.

b) Apa - pandant al reușitei

Aducerea **apei botezului** (sau *vasul cu apa botezului* - probabil cristic) este una dintre cele mai grele probe la care este supus eroul, aducerea acesteia determinând sau condiționând reușita eroului³⁴. Alteori, pentru împlinirea destinului, eroul este împins inexorabil înspre o **apă care nu este**, orice s-ar spune, *o apă oarecare*, de vreme ce eroul este atras într-o splendidă meditație zen³⁵ sau înspre adevărate ape ca „situații de încercare”³⁶. Tot aici trebuie menționată, generic, pe lângă apa care, *dăruită eroului*

²⁷ Vasiliu 1958, 354.

²⁸ [...]Zicând acestea, Iuon a dat mâna cu toți și s-au cam dus. Și după multă cale au ajuns la fântâna dracilor și togmai îl aștepta acolo un drac și i-au zis: -Bine că vii, că de nu, te făceam tot prav și fărăme. **Prin fântână în jos coboreau trepte până în fundul iadului.** (Boer et alii 1975, 172).

²⁹ Boer et alii 1975, 171; Ispirescu 1984, 231; Nijloveanu 1982, 39, 348; Opreșan 2005, III, 259; 2006, VII, 31-32; Stăncescu 1980, 135, 195; Ugliș-Delapescica 1968, 306 etc.

³⁰ Despre acest râu infernal care „se varsă în Iad” sau care „împrejură pământul ca un gard” (după expresia unui informator al Elenei Niculiță-Voronca), vezi în Dorondel 2004, 233-238; Evseev 1998, 31-32; Kernbach 1989, 38; Olinescu 2001, 82-83; Niculiță-Voronca 1998, II, 353-356 etc.

³¹ Vezi basmul *Alexandru Șăicaru*, în Opreșan 2005, II, 341-343, basm care reiterează existența unui *paradis* în care oamenii și animalele, pe fundamentul unei conduite morale excepționale a eroului, trăiesc în deplină armonie, înțelegându-se (și) verbal...

³² [...]A plecat meșteru cu el. Mână, mână, mână, mână... A ajuns la o apă mare. Ce-o fi fost aia...Dunăre? Ce-o fi fost, nu știi! Iacă-tă! Pă Dunărea aia venea un vaporeș. **Acolo-ntoideaua să ducea dân ăștia care voia să-nvețe ce e-n cer și pe pământ. Și vrăjitoarea asta să ducea cu vaporeșu și-i lua dân marginea apii d-acolo. Când să duce, iaca vine baba cu vaporeșu. – Ce-i, moșule? –Doamnă, sâr-u-mâna. Uite, am și eu băiatu ăsta-al meu, să-l înveți ce e-n cer și pă pământ. –De, moșule! Dac-o fi băiat dăștept, învață. Iar dac-o fi bou, bou mi l-ai adus, bou pleacă!** (Opreșan 2005, III, 259).

³³ Mă refer aici la un basm din colecția I. Nijloveanu (*Nicodin cu Haidea dân câmp*), în care eroul, urmărind o ființă feminină malefică pe *tărâmul celălalt*, este sfătuit de *Sfânta Duminică* cum să treacă peste „**nouă pâraie: unu dă otravă, unu dă venin, unu dă foc**” (Nijloveanu 1982, 39). Această mențiune trebuie că are în background aserțiunile unor mitografi greci despre astfel de ape („*Apa râului - Styx, n.m., C.C.- este otrăvitoare atât pentru oameni cât și pentru animale*” spune Pausanias (1982) în a sa *Călătorie în Grecia*, II, 8, 18: 2), dar și cunoștința unei **ape a amărăciunii** precum *Aheronul* traversat de Ulise, sfătuit de vrăjitoarea Circe (Homer, *Odiseea*, X, 653-703) ori de Dante (sfătuit de poetul Vergilius: „*Răspunse el: -De cei ce s' adunară / vei ști la Aheron (în vremea când) / vei sta și tu pe marginea-i amară*” – Dante, *Infernul*, Cântul III, 76-78), a existenței unui râu de foc (*Πυρροφλεγέθων = Piryphlegethon*) în Hades, ori faptul că principalul râu al infernului din mitologia greacă, *Styxul*, înconjură de (șapte sau de) nouă ori pământul (vezi Balaci 1966, 357)...

³⁴ Ispirescu 1984, 28-29. Despre acest mitologem, am vorbit pe larg în *Mistagogia botezului în basmul fantastic românesc*, studiu aflat sub tipar la *Terra Sebv. Acta Mvsei Sabensiesis*, nr. 7/2015.

³⁵ [...]Ajungând pe marginea eleșteului, se așeză și el acolo jos, și, **privind cu neadormire, ia așa numai ca să zică și el că face ceva, bălăcea cu nuiiua prin apă, și făcea haz cum sare stropii de apă, când o lovea. Apoi începu a cugeta. El vedea că fiecare strop de apă, când pică înapoi la matcă, se face câte un armean împrejurul lui, și de ce merge se mărește, până ce intră iarăși în sânul matcei de unde a ieșit, fără mai pe urmă să se cunoască nici locul unde a picat stropul, nici întinderea armeanului din giurul lui, ci totul rămânea ca mai înainte, adică fața apei lucie ca o oglindă. El era dus cu gândurile. Se uita și nu mai vedea, tot da cu nuiiua în apă, și nu știa ce face. Nu mai simțea dcă este ori nu mai este.** (Ispirescu 1984, 31).

³⁶ Boer et alii 1975, 30, 90, 144-145, 162.

într-o luptă (de o fată, de un corb sau un animal), îl ajută pe acesta să își înfrângă decisiv dușmanul³⁷, și apa care poartă destinul unui erou (născut miraculos sau bastard, lăsat în grația divinității)³⁸, ori cea care îi va permite eroului să se inițieze întru reușita finală³⁹. Aș plasa aici, la apa ca pandant al reușitei eroului, alte două interesante submotive-mitologemuri:

● **motivul Moise-Sargon**⁴⁰(= eroul, născut bastard, este lepădat de mama acestuia pe o apă curgătoare, fiind descoperit și crescut de un ascet)⁴¹, respectiv

● **motivul scaldării într-o apă specială** (= eroul, sfătuit de un adjutant magic – calul său năzdrăvan sau de o ființă conotată mitofolcloric, se va îmbăia într-o apă specială, care îi va auri părul și/sau întregul corp, determinându-i/facilitându-i ulterior împlinirea dezideratului)⁴².

Ape „cu regim special”

Sigur, aproape toate apele întâlnite în basmul fantastic românesc au, într-un fel sau altul, un regim special. Fie cuprind în ele conștiința unei alte realități decât cea cotidiană (vezi supra, notele 9-10), de multe ori chiar a unei realități transcendente, în care eroul profan va intra în contact (erotic-marital) cu o ființă dintr-o altă lume/dimensiune⁴³, fie solicită limitele fizice ale eroilor întru descoperirea adevăratei lor naturi spirituale și împlinirea dezideratului (vezi îndeosebi călătoriile eroilor „peste nouă mări și nouă țări”). Aceste „ape cu regim special” cum le-am numit eu, puteau fi ușor clasificate într-una dintre grupele descrise supra. Totuși, am ales să vorbesc separat despre acestea din cel puțin două motive întemeiate:

1) conțin puternice și constante mitologemuri care formează, în cadrul imaginarului tradițional, un corpus particulariza(n)t;

2) calitatea arhetipală a acestor constante reclama o tratare ceva mai substanțială, tocmai pentru a putea formula, la finele acestui studiu, o concluzie pertinentă, susținută documentar prin exemplele citate.

a) *Apa regenerenței (= apa vie – apa moartă)*

S-a spus că „cea mai importantă trăsătură folklorică a acestui element al naturii e așa numita *apa vie și apă moartă*. Prima mai e numită și *apă înviețoare* sau *apă întrupătoare*”⁴⁴. Frenetic mijloc

³⁷ [...]Către seară zise zmeul către fata de împărat, care privea la dânșii cum se luptau după ce se făcuseră iară oameni: -Frumușica mea, dă-mi nițică apă să mă răcoresc, și-ți fâgăduiesc să ne cununăm chiar mâine. – *Frumușica mea, îi zise Prâslea, dă-mi mie apă, și-ți fâgăduiesc să te duc pe tărâmul nostru și acolo să ne cununăm.* –Să-ți audă Dumnezeu vorba, voinice, și să-ți împlinească gândul! îi răspunse ea. *Fata de împărat dete apă lui Prâslea de bău și mai prinse mai multă putere; atunci strânse pe zmeu în brațe, îl ridică în sus și, când îl lăsă în jos, îl băgă până la genunchi în pământ; se opinti și zmeul, ridică și el în sus pe Prâslea și, lăsându-l jos, îl băgă până la brâu; puindu-și toate puterile, Prâslea mai strânse o dată pe zmeu de-i pârâii oasele și, aducându-l, îl trânti așa de grozav, de îl băgă până în gât în pământ și-i tăie capul.* (Ispirescu 1984, 73). Tot astfel de situații regăsim și la Pop-Reteganul 1986, 334; Sbierea 1971, 138-139; Stăncescu 1980, 40-41 etc.

³⁸ [...]Unii strigau din răspuțeri că trebuie să o omoare pe biata fată, alții stăruiau că trebuie să o spânzure, căci făcuse de ocară zilele împăratului tocmai la bătrânețe – până ce iaca iese, din lume, un cioban și zice: -Înălțate împărate! Faceți un vas mare-mare; puneți în vas cele ce-i trebuiesc bieteii fete de-a îmbrăcatului ie-a hranei și dați-i drumul pe o apă mare. *De-a fi îngreunată de la suflet de om au să crape cercurile vasului și ea are să se înece; de-a fi de la duhul lui Dumnezeu, are să scape cu viață.* Cu toții au găsit întemeiată vorba ciobanului și au făcut așa. Când la trei zile, copila face copilul în vas; cercurile vasului atunci au crăpat și când s-a trezit ea, era într-o pădure de busuioc, cu iarbă verde de jur împrejur și pomi înfloriți, tocmai în preajma caselor Sfintei Duminici. (Furtună 1973, 64); situații întru-totul identice avem și la Ispirescu 1984, 92-93, 111.

³⁹ Aș aminti aici basmul *Copilul cu cartea-n mână* născut din colecția I. Oprișan, basm în care eroul, (pre)inițiat de un vrăjitor, va ieși la suprafața pământului doar navigând/călătorind pe un izvor *sohodolit!* (Oprișan 2006, VI, 241-242).

⁴⁰ Vezi Rank 2012, 22-23.

⁴¹ Ispirescu 1984, 111; Fundescu 2010, 241-242; Oprișan 2005, II, 167-168 etc.

⁴² [...]Când colo, acolo sî revărsa, era baia lui specială, cari să vărsa auru și argintu, sî frământau acolo. *Și băietu o intrat și iel sî faci bai. Pielea crudă, a băietului – l-o aurit di tot. O ieșât băietu aurit di colo, frumos di tot.* (Oprișan 2005, III, 275). Vezi și la Ispirescu 1984, 113-114.

⁴³ Vezi studiul meu dedicat tocmai acestui subiect (Cioancă 2013).

⁴⁴ Papahagi 1979, 57.

(ba chiar utopic vis!) al *nemuririi* sau protest disperat contra unei corporalități efemere sau șubrede⁴⁵, **apa regenerescentei**, posibil ecou epic al descoperirii efectelor curative pe care le au unele ape minerale sau termale, este foarte des întâlnită în basmele românești⁴⁶. Fie că vorbim de simple **fântâni**⁴⁷ sau **izvoare** cu „*apa puterii*”⁴⁸, fie de adevărate **lacuri de apă vie**⁴⁹, prezența unor astfel de locuri cu apă magică însuflețește epicul basmului, oferindu-i imaginarului, prin conținuturile curative ale acestor ape, credibilitate. Mai mult, poate pentru a institui sau facilita un transfer de substanță mitică, mentalitarul colectiv a recurs la anumite uzanțe care să vorbească, în mod analogic și simbolic totodată, *despre același lucru*. Nu pot să nu aduc în discuție, aici și acum, o situație relevantă pentru aserțiunea de mai sus: într-un basm din colecția Gr. Crețu (*Basmul cu Firișandru Făt-Frumos*), *apa vie și apa moartă* cu care s-ar fi însănoșit mama eroului, trebuie adusă de la râul Iordan!⁵⁰ Mistagogia botezului cristic în râul Iordan⁵¹ va fi transferată, la nivelul mentalitarului colectiv, **și asupra apelor în care acesta fusese botezat**, fiind destul de numeroase cazurile de basme în care eroul trebuie să aducă apă sau „*vasul cu botez de la apa Iordanului*”, tocmai pentru sublimarea virtuților curative ale acestor ape speciale... În același registru imagologic de tradiție creștină trebuie plasat și un alt basm (*Cu ursu de aur*, colecția I. Oprișan), basm în care într-o apă tulburată de un înger, se scăldau oamenii bolnavi și se vindecau!⁵²

Dincolo de faptul că multe dintre apele basmului fantastic găzduiesc uneori, la propriu, spectaculoase monumente arhitecturale⁵³, sunt și sălaş al unor ființe feminine desăvârșite, râvnite erotico-marital de erou. Astfel, în multe ape locuiesc personaje precum „*Zâna Zânelor, fata Mumei-Pământului*”⁵⁴ sau „*Zâna Soarelui dâin Ostrovu Mărilor*”⁵⁵, unele dintre ele făcând în mod explicit obiectul dorinței erotico-maritale a eroului doar din dorința de a nu mai fi nimeni asemenea lui!⁵⁶ Funcția practic-instituantă pe care o are o astfel de apă magică la nivelul mentalitarului tradițional românesc, generator și/sau consumator (și) de basm, ne-o relevă unele situații interesante, când **apa vie și apa moartă pot fi cumpărate din târg**, asemenea oricărui alt obiect!⁵⁷

În mod evident, date fiind virtuțile terapeutice ale acestei **ape a regenerescentei**⁵⁸, dincolo de situarea ei spațială într-un loc care *nu aparține acestui tărâm*, ea este păzită strașnic (fie de animale

⁴⁵ *Cine se scaldă în vinerea în apă curgătoare scapă de multe boli* (Pamfile 1999, 103)...

⁴⁶ Crețu 2010, I, 73, 239; Dumitrașcu, Nanu 1989, 261; Furtună 1973, 37, 179; Ispirescu 1984, 253; Marian 1986, 12; Oprișan 2005, I, 304; 2006, VI, 126, 160; Păun, Angelescu 1989, 11, 108; Pop-Reteganul 1986, 172; Robea 1986, 79, 124, 253; Stănescu 1980, 51 etc.

⁴⁷ Dumitrașcu, Nanu 1989, 261 (= fântână cu apă vindecătoare); Marian 1986, 12 (= o fântână de aur cu “*apa tinereții*” – dacă te speli în ea te faci ca de 7 ani!); Oprișan 2006, VI, 160 (= o fântână a *Sânzienelor* în care, dacă te scalzi, devii foarte puternic!) etc.

⁴⁸ Păun, Angelescu 1989, 108; Robea 1986, 253.

⁴⁹ Oprișan 2005, I, 175; 2006, VI, 126; Păun, Angelescu 1989, 11; Robea 1986, 79, 124 etc.

⁵⁰ [...] *Ce ți-a mai poruncit? îl întreabă ea. El îi poveste cu de-amănuntul și ea îl încurajă dându-I încă un frâu, pe care el îl scutură și sosi lângă el un cal cu 24 de aripi, și zâna îi spuse să încalce și-l va duce calul în zbor până la râul Iordan. El încălecă și calul îi duse în zbor la râul lui Iordan. Umplu el sticlele cu apă vie și apă moartă și când să pornească îndărăt se porniră să țipe toate izvoarele și toate apele, dar până să se scoale străjerii Firișandru trecuse deja în zbor peste zidurile cele înalte.* (Crețu 2010, I, 239).

⁵¹ Matei 3; Marcu 1, 9-15; Luca 3, 21-22; Ioan 1, 29-34.

⁵² [...] *Au încălcat pă doi cai și-au plecat să să plimbe pă moșia lu`ta-so pă unde-avea ei gându lor. Mergând pă d-a rândul moșâii, a dat acolo la un lac. Un lac mare, cât o fi fost lacu dă mare și pă marginea lacului și pă margina dă dincolo era oameni... fel dă fel dă șchiopoi, orbi, ciungi, pă margina lacului. I-ntreabî băieții: –Oameni buni, ce-i cu dumneavoastră de stați pă margina apii iștia? –Domnișorilor, uite ce-i cu noi, suntem oameni betehnici, altu nu vede, altu e ciung, altu e olog și vine îngeru și tulbură apa și-n urma îngerului intrăm noi și ne facem bine. –Da? –Da.* (Oprișan 2005, I, 304). Vezi și [...] *După aceste lucruri era o sărbătoare a iudeilor și Iisus s-a suit la Ierusalim. În Ierusalim, lângă Poarta Oilor este o scăldătoare numită în evreiește Betesda, având cinci pridvoare. În acestea zăceau o mulțime de bolnavi: orbi, șchiopi, uscați, așteptând mișcarea apei. Căci un înger se cobora din când în când în scăldătoare și tulbură apa. Și cel dintâi care se cobora în ea după tulburarea apei, se făcea sănătos., orice boală ar fi avut.* (Ioan 5, 1-4).

⁵³ [...] *În mijlocu pădurii era un heleșteu și heleșteu ăsta (Știți ce-i heleșteu!) era fermecat. Fata, imediat, când o făcut cu mâinili-n dreapta-n stânga, s-o ferit apa ș-aista, o ramas Ion cu gura cascată cân o văzut palate numa și numa di aur. Străluceau în soari di-ți lua vederea. L-o dus pin toate camirili, i-o aratat tot lu Ion. Când o văzut Ion ce avere-i acolo, o ramas înlemnit.* (Oprișan 2005, II, 49).

⁵⁴ Șerb 1967, I, 51.

⁵⁵ Oprișan 2005, I, 175.

⁵⁶ *Un pământean o avut pretenții sî iei Fata Apilor. Cî-i pământeanî, cî-i a apilor – nu-i tot fatî, tot un corp, tot un trup? Și iel ce-o zăs? “Eu mă duc acolo! Sî nu h’ii nimini ca mini!” Ș-o plecat băietu.* (Oprișan 2006, VI, 313).

⁵⁷ Vezi basmul *Ginerele împăratului Roșu*, în Marian 1986, 83.

⁵⁸ [...] *Când îl văzu tată-său, nu mai putu de bucurie, doar că nu sărea în sus; ar fi sărit, nu e vorbă, dar nu putea de bătrânețe. Puse mâna pe sticla cu apă, se spală pe ochi și se făcu taman cum ar fi fost de doisprezece ani.* (Stănescu 1980, 55).

fabuloase, fie prin procedee magice), eroului revenindu-i sarcina de a anula sau anihila temporar această protecție (= prin curățenia sa sufletească, prin obiectele magice oferite de un inițiat, ambele dublate de un curaj, o determinare absolut necesare)⁵⁹. Ba, mai mult: într-o deopotrivă splendidă și uimitoare „supraîncărcare de sens” (*intenționalitate simbolizantă vs pragmatism meta-psihologic, conștiință simbolică vs eficacitate ontologică*), mentalitarul tradițional românesc a ales nu doar să juxtapună, dar și să condiționeze!, acțiunilor profane ale eroului, acțiunile unor ființe superioare, conotate mitofolcloric. Spre exemplu, nu întotdeauna eroul este cel care, fie și cu însușiri native peste medie sau beneficiar al unor inițieri magice, poate accede la *apa regenerescentei*, fiind nevoie de intervenția și de acțiunea efectivă a unei astfel de ființe superioare. Astfel, într-un basm din colecția D. Furtună, *apa vie* îi este adusă eroului (*Voinic Verde Busuioc*), după urmarea unor prescripții de comportament date de *Sfânta Duminică*, nănașa eroului, de *Sfântul Soare!*⁶⁰ Oricum, un truism se cere evidențiat aici și acum: în basmul românesc, **apa vie nu este niciodată opusul apei moarte**, ba dimpotrivă, *după cum nici apa moartă nu este niciodată apa morților!*⁶¹ Majoritatea mențiunilor citate supra conțin în nuce o completare de funcții ale celor două tipuri de apă: **apa moartă are virtuți/proprietăți de magie terapeutică**⁶², în timp ce **apa vie restabilește sau reconstituie funcțiile vitale pierdute de corpul eroului**⁶³.

b) *Apa degenerescentei (umane)*

Angajând forțe social-moralizatoare de sorginte biblică, avem și interesante mențiuni ale unei alte categorii de apă „cu regim special”, numită de mine, în antiteză cu *apa regenerescentă* (= *apa vie* și *apa moartă*), **apa degenerescentei**. Este vorba de o apă a **tărâmului celălalt, apă din care cei ajunși acolo nu pot bea**, pe fundamentul unor incongruențe etice practicate în *lumea de aici*⁶⁴.

⁵⁹ [...] -Ileana Cosânțana însă, clătînând din cap și suspinând, i-au spus iarăși: -Hei dragu meu! Mă-ta nu vre să te crească, ci să te prăpădească! Dară bun e Dumnezeu! Mergi la cutare loc, că vei afla fântâna ceea; să știi însă că cine ia apă dintr-însa cade îndată mort jos; numai când e soarele cruce amiazăzi, își pierde fântâna aceea însușietatea aceasta. Deci dară ia bine seama să nu smintești, ci să te repezi iute când va fi soarele cruce amiazăzi, să tai apă într-o clipă și să fugi cât îi răspute și să nu te uiți înapoi, căci fântâna va începe să arunce apă după tine, și dacă te va ajunge vrut strop, vei pica pe loc mort jos. (Sbierea 1971, 37-38); [...] D-acilea, dacă plecară, merseră ce merseră și ajunseră la sfânta Sâmbătă, care, când fu să plece, îi dete în dar o gresie, iar d-acilea, când porniră, nu mai umblară mult și iacă dădură de fântâna doamnei Sticlișoarei, care era împresurată de tot felul de jivine spurcate. Ce să faci?... Se puse și băiatul în genunchi. Și fiindcă era bun, că era drept și-i iubea părintele, dădu o ploaie, dar ce ploaie!...că se speriară toate fiarele și fugiră care încotro, să se ascunză, și băiatul dete fuga, luă apă și când să plece, dete cu ochii de-o piatră pe care scria: “Cine-o veni să ia apă din fântâna doamnei Sticlișoarei, să intre în casa de aramă, să intre în a de argint, să intre în a de aur”. Intră băiatul prin ale de aramă, de argint și nu văzu nimic, dar când intră în a de aur, o găsi pe doamna Sticlișoara culcată cu fața în sus și-i scoase inelile din degete, dar de frică îi crăpă buza și-i pică o picătură de sânge pe obraji ei; apoi ieși afară, încălecă și plecă. (Stănescu 1980, 53-54).

⁶⁰ Furtună 1973, 67.

⁶¹ Vezi Papahagi 1979, 58.

⁶² [...] Țugulea scăpase cu o scânteie de viață, căci frații nu-l omorâse de tot. Când a fost dat ei cu sabia, le-a tremurat mâna de frică și nu i-a rețezat capul de tot. [...] Abia mai putu Țugulea să spună și ursului ce păți. Apoi cu glas stins ceru nițică apă. Vulturul se repezi la fântână și-i aduse apă în gușă. Până atunci zise ursului să-i pipăie ranele, fiindcă el nu este cârnăc, și să-i așeze toate oscoarele la locul lor, de vor fi zdrobite.; [...] Cum veni vulturul, turnă ursul apă moartă peste toate ranele și se încheagă carnea[...] (Ispirescu 1984, 253); [...] Zmăul i-au zis: -Draga mea! ficioru-tău e un voinic foarte mare, dacă au scăpat și de acolo de unde l-am trimes mai înainte! Va fi cu greu să ne cotorosim de dânsul! Nu mai știi încotro să-l trimetem! dar iată! îmi mai vine una în cap: să te faci iarăși bolnavă și când te-a întreba de nu mai știi vreun leac, să-i spui ca să-ți aducă apă-moartă de la fântâna moartă, că ai visat că, cum te-ai spăla cu dânsa, îndată te-ai însănătoșa. (Sbierea 1971, 37) etc.

⁶³ [...] Jturnă apoi de două, trei ori apă vie și se vindecă Țugulea de toate metehnele, rămâind cum l-au făcut mă-sa, sănătos și întreg. (Ispirescu 1984, 253). Astfel de situații avem și la Pop-Reteganul 1986, 177, 206-207; Sbierea 1971, 43-44, 86; Stănescu 1980, 102-103; Vasiliu 1958, 227-228 etc.

⁶⁴ [...] Mergând mai departe, dete, după o bucată de vreme, de-un om bând apă dintr-o fântână; dară când se apleca să beie, atunci apa seca în fund, și când se rădica, fântâna iarăși se umple; și tot așa mai departe. El s-au mirat foarte, că ce să fie aceste lucruri, că el nu le putea pricepe, nici nu și le putea tâlcui! Dară mai departe n-ai văzut nimic? –Ba da, Doamne! – îi răspunse Ion Sărăcul – venind eu mai încoace, am dat de un om vrând să beie apă dintr-o fântână, dară când se apleca să beie, atunci apa se coboria în fund, și cum se rădica, fântâna se împlea iarăși cu apă; și tot așa mai departe de câte ori se pleca și se rădica! – Acest om, drăguță, îi tâlcui mai departe Dumnezeu, până ce era pe ceea lume, au mers într-o zi de vară, când era arșița mai mare, în țarină să cosească, luând cu sine și-o cofă de apă. Dară cosind el, iată că sosesc la dânsul alți coșași, carii și-au uitat să-și iaie apă, când au venit dimineața la cosit, și l-au rugat să li deie și lor apă să beie. Dară el n-au vrut nici într-un feli să li potolească setea, zicându-li, că-i trebuie și lui și de ce nu și-au luat și ei apă de-acasă când au venit încoace, știind prea bine că li-a trebui. Sara însă, când s-au pornit acasă, au vărsat cofa pe jumătate cu apă jos, și acuma l-ai văzut cum pătimeste! (Pop-Reteganul 1986, 213, 214-215).

Din păcate, raritatea unor astfel de mențiuni interesante, chiar cuprinzând în sine toate expresiile negativității ortopraxiei, nu permite o analiză ceva mai detaliată asupra acestei subcategorii de „ape cu regim special”...

O (scurtă) semiotică imagologică a apei din basmul fantastic românesc. Și câteva concluzii

Iată, avem la nivelul basmului fantastic românesc și cu privire directă asupra apei ca obiect și subiect al unui (anumit tip de) imaginar, o serie de direcții, funcții și valori de acoperit, care, mitanalizate, limitează și delimitează un interesant univers cultural. Astfel, avem la nivelul basmului românesc ●fantaste personaje care „patronează” anumite ape care condiționează traiectul erotic și eroic al eroului⁶⁵, dar și ●ființe care locuiesc efectiv în ape, fiind numite ca atare⁶⁶. După cum avem și ●interdicții legate strict de apă (scăldarea unui profan în apa „patroanată” de o astfel de ființă are întotdeauna repercusiuni asupra traiectului eroic al eroului⁶⁷), dar și ●ființe fantastice blestemate/sortite să trăiască doar pe apă!⁶⁸ Avem, apoi, ●monumente de arhitectură peisagistică (= fântâni arteziene lucrute măiestru cu metale și pietre prețioase)⁶⁹, ●obiecte magice care au ca pandant imaginar apa⁷⁰, dar, mai ales!, adevărate ●evenimente de conștiință mitică.

Le numesc astfel căci, în substanța lor narativă, creatorul anonim de basm „a pus” întâmplări omoloage miturilor (clasice), oferindu-ne ample și interesante situații de mitanalizat. Avem o clară distincție între două lumi/dimensiuni spiritual-diferite (o lume botezată vs una nebotezată)⁷¹, avem o apă a tinereții veșnice („apa leilor” cum este numită într-un basm⁷²), după cum avem și motive mitice clasice (motivul Diana-Acteon)⁷³! Dar, poate și mai importante - pentru vehicularea/schimbarea de sens (nou) și pentru dinamica internă căpătată-, cred că sunt de amintit, în legătură cu simbolistica apei, mutațiile funcționale descoperite în unele basme. Regăsim, în „experiența reală” a anumitor basme, eresuri legate de importante sărbători

⁶⁵ Mă refer aici la așa-numitele zâne ale apelor, adevărate nimfe care, prin rolul jucat în viața eroului de basm fantastic, își depășesc simpla condiție de personaj literar secundar (Oprișan 2005, III, 286 și urmât.; 2006, V, 347 – basmul chiar se numește *Anghel, Duhu Mării!*; VI, 96; 313; Pop-Reteganul 1986, 215 și urmât.; Robea 1986, 343 și urmât.; Șerb 1967, I, 156 etc.)...

⁶⁶ Într-un basm al colecției M.M. Robea (*Băiatul împăratului cel părăsit*), eroul va lua de soție, după un ritual de dezlegare care presupune bătaia fizică!, o ființă feminină din apă, va beneficia de ajutorul magic al „*cumnatului de fier*” din apă etc. Pentru o scurtă privire mitofolclorică asupra acestor personaje fantastice care populează și /sau stăpânesc apele (= *Cel din baltă; Știma apei; Vidra sau Iuda; Faraonii sau Femeile pești; Oamenii de apă* etc.), vezi în Evseev 1998, 38, 128, 132, 198-199, 289, 454, 488-489; Ghinoiu 2013, 26, 116, 276, 306; Olinescu 2001, 314-318; Taloș 2001, 55, 108, 171; 186 etc.

⁶⁷ Vezi, spre exemplu, Pompiliu 1967, 163 ([...]Pe lângă aceste încă un lucru, dragu tatei; când vei vrea să faci băi vara în apă de râuri, scaldă-te unde-ți va plăcea, dar în lacul zânelor, piciorul tău să nu intre. De te va împinge păcatul și vei lucra împotriva acestui sfat, vei plăti cu lacrimi, cu trudă cumplită și poate în sfârșit cu moarte năprasnică neascutarea ta, după cum spun izvoarele că au pățit câțiva dintre strămoșii noștri care au fost mai slabi de inimă și n-au putut să-și calce pe dorințe și pe slăbiciunile sufletești).

Aici, ca o continuare a interdicțiilor care vizau, în lumea tradițională a satului românesc, apa, trebuie menționat exemplul apei lustrale folosită în scop profilactic, exemplu adecvat fiind cel cules de E. Bernea la Runcu, Gorj: „*Apa* (= în care a fost scăldat mortul, n.m., C.C.) se varsă sub pat – unde s-a săpat o groapă – că e spurcată și nu trebuie să treacă nime peste ea trei zile; de trece, se poate să moară” (Bernea 1998, 27)...

⁶⁸ [...]Șăicarul-l bate cu palma pã spate dă drag că băiatu-i atâta de priceput și-i spune: -Măi tatăle, pã cărarea asta ai să pleci tu acuma. Cărarea asta duce la casăle mele. Fii atent. *Eu rămân aici, c-așa sunt dăruit dă soartă să rămân aici la șaica asta pã apă, așa cum am fost dăruit să fiu.* (Oprișan 2005, II, 343).

⁶⁹ Crețu 2010, I, 36.

⁷⁰ „*Puț cu zale*” care poate îndeplini orice dorință (Oprișan 2005, III, 93); *ulcior* care înmagazinează toată puterea malefică a unui vrăjitor – *spart*, va duce la moartea vrăjitorului! (Ibidem, 148); *cofă și sticlă* (care-l ajută pe erou să treacă de probele inițiatice la care este supus, întru împlinirea dezideratului final: Teodorescu 1968, 17); *blană* care pusă pe apă se face pod (Oprișan 2006, VII, 31-32) etc.

⁷¹ Nijloveanu 1982, 348.

⁷² Vezi basmul *Cei trei fii de împărat*, în Crețu 2010, I, 73.

⁷³ Despre motivul clasic *Diana-Acteon* am vorbit, în extenso, într-un studiu dedicat *Metamorfozelor eroului din basmul fantastic românesc*, studii aflate în curs de publicare la un alt periodic Pentru motivul mitic clasic, devenit reversibil la nivelul basmului fantastic românesc, vezi în Bârlea 1966, I, 482; Robea 1982, 278-279.

tradiționale⁷⁴, precum și unele credințe care vizau „*apa zânelor*”⁷⁵, dar, din perspectiva unei semiotici imagologice a *apei* din basmul românesc, prin *universalii* cuprinse⁷⁶, cred că exemplul următor este și mai grăitor pentru ceea ce am numit eu „*evenimente de conștiință mitică*”. Astfel, într-un basm al colecției C. Sandu Timoc (*Peștișorul roșu*), brodat pe *motivul camerei/ușii interzise*, apare un extrem de important decalc imagologico-narativ → ***un tărâm magic care materializează, în plan obiectiv, dorințele subiective ale eroului***⁷⁷. Că astfel de tărâmurii magice sunt, de fapt, ontologice iluzii, pline de primejdii (virtuale), ne-o relevă explicația oferită de zmeoaica vrăjitoare fratelui geamăn, pornit în căutarea fratelui său mort, explicație care, prin densitatea arhetipală și succulența imagologică, merită citată în extenso:

[...] *Se scoală și își ia cânele, deschide ușa la odaia cu pricina, merge tot înainte și o babă numai pielea și osul cu un dinte-n gură îl tot poștește să treacă puntea în Pădurea Fermecată. –Babo, zise el, dau drumul cânelui și te face praf, spune unde l-ai împietrit pe frate-meu? –Ba, păcatele mele, nu știu nimic! –Bine, atunci să te sfâșâie-n bucăți, că umbli cu măghii. Se repezi cânele și-i rupse o bucată de carne din pulpă. –Ba, maică, lasă-mă că spun și laptele ce l-am supt de la muma! Uite acolo e Pădurea Fermecată și pe poienile cu flori, pe lângă fântâni și izvoare numai feți-frumoși și fiice de împărați, împietriți de mii de ani, de când a fost potopul. –Să-l înviezi pe fratele meu dacă vrei să scapi cu zile! Îl trecu puntea, luă apă fermecată într-un ciob, îl stropi de câteva ori, apoi îngenunche și spuse niște vrăji și descântece, aruncă apa printre picioare pe statuie și piatra se prefăcu în carne și porni pe picioare. Se văzură frații față-n față și câinii lor credincioși la fel. Se sărutară și porunciră vrăjitoarei să învieze toate pietrele adormite, că altfel o spânzură de limbă. Câinii sar amândoi pe ea și de voie, de nevoie, toți tinerii care visaseră atâtea mii de ani în Pădurea Fermecată, căpătară glas și se puseră pe jocuri și cântece, iar pe zmeoaică o sfâșiară câinii în bucăți de o mâncară ciorile și vulturii.*⁷⁸

Morfologia spirituală prezentă în citatul sus-inserat, este uimitoare. Avem o apă și o punte care despart două lumi/dimensiuni spirituale; avem descrierea (aproape a) unui ritual de magie, cu unele elemente prezente și în alte ritualuri magice în care simbolismul acvatic este precumpănit⁷⁹; avem un cert imaginar de tip rural, în care funcția ludică a imaginarului aproape că surclasează celelalte funcții (imediat după reînvierea lor, tinerii care fuseseră împietriți mii de ani, „*de când a fost potopul*”, nu au altceva mai bun de făcut decât să cânte și să joace!)⁸⁰... Dar, acest lucru nu trebuie să mire. Ba dimpotrivă, el subliniază și sublimează, metaforic sau explicit, toate valențele simbolice cu care a fost investită *apa* de către imaginarul tradițional românesc, în care *ludicul* este foarte prezent. De fapt, toate

⁷⁴ [...] *Zi-mi necuratul, zi-mi drac, zi-mi cum vei pofti, dar un lucru trebuie să știi și să-l ții minte: îți sunt datornic pentru viața mea. Când vei fi vreodată în mare nevoie, adu-ți aminte că ai scos pe cineva din gura unui lup flămând, că l-ai mântuit și gândește-te la mine, și eu într-o clipită de ochi voi fi lângă tine. Să știi că eu mă numesc fratele Ambrozii și am chipul lui. Abia isprăvi de spus și îndată pieri. Diavolul ieșise din apă, căci era ziua de Bobotează, când se sfințesc apele și se afundă crucile în ape, și atunci toți dracii ies din ape și rătăcesc pe câmpuri și prin păduri, cu chipuri de oameni, până după sfințirea apelor, dar nu-i vede nimenea, afară de lupi, care se iau după dâșii și unde îi ajung îi sfășie. Ciobanul rămase năuc, se uită în toate părțile ca un zăpăcit, căci el știa că vorbise cu cineva pe care-l vedea și deodată și deodată l-ia-l de unde nu e. În preajma lui, nici urmă de om. După ce fluieră de câteva ori a mirare, își făcu cruce, adună apoi oile și caprele și plecă spre casă.* (Crețu 2010, I, 149).

⁷⁵ [...] *Ce-ai văzut tu și ce vede oricine, privind în zare spre Dunăre, în zilele călduroase de vară, este apa zânelor. De ce te duci către ea, de aceea se depărtează. Este o apă vrăjită pe care o pot folosi doar zânele. Pe oameni îi năucește. Ei nu pot ajunge la ea. Se povestește că mulți, neștiind despre ce-i vorba, au pornit către apa zânelor Dunării și s-au rătăcit. Mulți și-au pierdut chiar viața.* (Dumitrescu-Begu 1988, 49).

⁷⁶ Sau „*concepte fundamentale ale gândirii și culturii folclorice*” cum le numea V.T. Crețu (vezi în Crețu 1980, 80)...

⁷⁷ [...] *Într-o zi, rămâne în palat și-i cricește muiera: –Măi, în soba asta să nu intri niciodată dacă vrei să fie bine. N-am să intru, îți jur! zise el, dar de la o vreme îl muncesc gândurile că ce-o fi în odăile acelea?! Își bagă dracu coada în oala lui și-l îndeamnă să deschidă odăile ca să vadă ce minunății zac ascunse acolo?! Deschise ușa și d-aci intră într-o grădină, la grădină o poartă de aur și o babă îl poștește: –Intră, maică, intră, că aici este raiul pe pământ. Trece un pod peste un râu și acolo o pădure și mese întinse cu ulcioare de vin și bunătăți pentru de-ale gurii. Cântau lăutarii și fetele se omorau jucând și iubindu-se cu băieții. Dracul nu-l lasă numai așa, ține capul în poala mă-sii și-l îndeamnă să se așeze pe chef. Vin niște zâne și-l poftesc undeva în Pădurea Fermecată și cum îi dau să bea vin fermecat se împietrește și rămâne stană cu câne de tot.* (Sandu Timoc 1988, 24).

⁷⁸ Ibidem, 25.

⁷⁹ Vezi Dorondel 2004, 63-167.

⁸⁰ Pentru funcțiile și valorile imaginarului, vezi Wunenburger 2009, 45-61.

ipostazele în care regăsim *apa* la nivelul basmului fantastic românesc, nu fac decât să re-actualizeze (fenomenologic și/sau hermeneutic) imaginariile despre acest element arhetipal: avem ape-hotar (= *Apa Sâmbetei*) care pot fi ușor traversate cu ajutorul unui obiect magic dat de o ființă superioară (conotată canonic sau mitofolcloric)⁸¹, avem o zână-lebădă „*de pe Dunăre*” cu care eroul se va însura⁸², ape ale tinereții (veșnice)⁸³ etc.

Apa din basmul fantastic românesc, nu este niciodată o simplă apă. Dovadă comportamentul, gesturile, tot eșafodajul din juru-i, toată „mecanica simbolului” de reprezentat, de înțeles, de reiterat⁸⁴. Mai mult: prin calitățile și virtuțile conținute, prin dimensiunile ontice ale gândirii arhaice încorporate, *apa* din basmul românesc, chiar fără a se constitui într-un bine articulate/unitar mitologem, face ca sistemul simbolisticii folclorice să funcționeze. Mitanalizând acest element arhetipal, prezent (cu caracteristicile specifice, simbolice) aproape în toate antologiile românești de basme (deci, în mii de basme!), pot spune că „memoria culturală” a acestui element a reiterat majoritatea caracteristicilor pe care le vehiculase și eposul tradițional⁸⁵.

Gândită mereu în parametri nu atât antagonici (*apa vie – apă moartă; ape lustrale – ape murdare; ape ale lumii reale – ape al unei lumi imaginare* etc.), cât juxtațuși, interdependenți, toată această „ordonare” vorbește, în ultimă instanță, doar despre **încărcătura simbolică** a acestor ape, despre **tainele** prezente în ele și care, descoperite, accidental sau în urma unei (pre)inițieri a eroului, i-ar fi facilitat acestuia demersul eroic întru împlinirea dezideratului final, oricare ar fi fost acela. Mai mult, aș risca și aș afirma că, prin intermediul simbolisticii încorporate, *apa* basmului românesc a permis, nu atât creatorului de basm, cât colportorului și/sau auditoriului de basm să „re-acceseze” memoria colectivă care pusese, *in illo tempore*, acea dimensiune ontică în povestea de spus/de ascultat/de trăit, dimensiune fără de care viața cotidiană nu ar (mai) fi avut nici un sens.

⁸¹ Vezi, spre exemplu, basmul *Lupul cu capul de fier*, din colecția I. Pop-Reteganul, basm în care eroul primește de la *Maica Duminecă*, un brâu care, scuturat, „se va face o punte de-i trece peste ea ca pe uscat, iară după ce-ai trecut apa, ridică brâul în sus și puntea s-a ridică de pe apă ca să nu te poată urmări lupul”... (Pop-Reteganul 1986, 112), neexistând nici un dubiu asupra situației și rolului apei traversate magic de către erou ([...]Când ajunse lupul cel cu cap de fier la **apa ce despărțește țara cuvioșilor de către iad, pe unde trecuse feciorul**, nu se încumetă să treacă, temându-se de înecate” – Ibidem)...

⁸² Păun, Angelescu 1989, 181-182.

⁸³ În basmul *Chiparușiu* (colecția S. Fl. Marian), un împărat îi cere eroului să-i aducă „apă într-o cofiță de la fântâna de aur ca să mă spăl cu apă de-aceea și să mă fac tânăr ca de șapte ani” (Marian 1986, 12)...

⁸⁴ Spre exemplu, *motivul fântânii păzite de un monstru* (vezi supra, nota 15), nu seamănă izbitor acest moment epic tradițional cu narațiunea mitică în care *Perseu* o salvează pe *Andromeda*, căsătorindu-se cu ea? În acest sens, sunt de văzut aprecierile unor autori despre cum se influențează astfel de straturi culturale la nivelul imaginarului tradițional (vezi, spre exemplu, Cioancă 2014; Crețu 1980, 15-112; Suiogan 2006, îndeosebi 33-86 etc.)...

⁸⁵ Nu pot să nu reamintesc aici un pasaj dintr-un basm cules de P. Ispirescu (*Copiii văduvului și iepurele, vulpea, lupul și ursul*), elocvent pentru aserțiunea mea: [...]Mai merse ce mai merse și dete de un sat. Și însetoșând, se duse la o casă și ceru nițică apă. Baba, stăpâna casei, îi zise: -N-am, dragu mamei, apă; căci la noi se află numai o fântână. În ea este sălașul unui balaur mare; și el lasă să ia apă numai pe cei care îi dăruiesc câte un cap de om. -Ad-o vadra, răspunse el, că mă duc eu să aduc apă. El luă vadra și se duse la fântână. Luă apă și bău, și aduse babei vadra plină. Cum o văzu baba o bău toată, căci era friptă de sete. Ea îl rugă să-i mai aducă una, și dacă îi aduse, o bău și pe aceea. -Dumnezeu să primească, și să te norocească, dragul mamei flăcăiaș! îi mai zise baba. Și uitasem gustul apei de când n-am mai băut. Nu mai rămasese suflet în mine. P-aici, p-aici era să mă sfârșesc de sete. **Mai adu-mi una și-o găsești pe lumea cealălaltă.** (Ispirescu 1984, 261-262). Pentru dimensiunea folclorică („**căratul apei**”, „**setea mortului**”), vezi Bernea 1998, 84-85; Dorondel 2000; 2004, 155 și urmât. ; Ghinoiu 1999, 249 și urmât. , dar și numeroasele exemple din antichitatea clasică (Coulanges 1984, I, 27 și urmât.).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Balaci 1966** = Balaci, Anca, *Mic dicționar mitologic greco-roman*, Ed. Științifică, București, 1966;
- Bârlea 1966** = Bârlea, Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, vol. I-III, Editura pentru literatură, București, 1966;
- Bernea 1998** = Bernea, E., *Moartea și înmormântarea în Gorjul de nord*, Ed. Cartea Românească, București, 1998;
- Boer et alii 1975** = Boer, D., Stănescu Arădanul, M.V., Cacoveanu, Șt., *Povești din Transilvania*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975;
- Călinescu 1965** = Călinescu, G., *Estetica basmului*, Ed. pentru Literatură, București, 1965;
- Chevalier, Gheerbrant 1994** = Chevalier, J., Gheerbrant, A., *Dicționar de simboluri*, I-III, Ed. Artemis, București, 1994;
- Cioancă 2013** = Cioancă, C., *Spre o antropologie cosmică? Premise și fundamente ale alegerii la nivelul basmului românesc*, în *Arhivele Olteniei*, SN, nr. 27, 2013, Ed. Academiei Române, București, 2013, pp. 357-366;
- Cioancă 2014** = Cioancă, C., *Interdicția de a privi în urmă în basmul românesc: imaginariile unei interdicții*, în *Memoria Ethnologica*, nr. 50-51 (ianuarie-iunie 2014, An XIV), pp. 98-105;
- Cioancă 2015** = Cioancă, C., *Mistagogia botezului în basmul fantastic românesc*, în *Terra Sebus. Acta Mvsei Sabensiensis*, nr. 7, 2015 (în curs de tipărire);
- Coulanges 1984** = Coulanges, F. de, *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I-II (Trad. de Mioara și P. Izverna, trad. notelor de Elena Lazăr, Prefață de R. Florescu), Ed. Meridiane, București, 1984;
- Crețu 1980** = Crețu, V.T., *Ethosul folcloric – sistem deschis*, Ed. Facla, Timișoara, 1980;
- Crețu 2010** = Crețu, Gr., *Basme populare românești*, vol. I-II (Ed. îngrijită de I. Datcu și I. Stănculescu, Prefață de I. Datcu), Ed. Saeculum I.O., București;
- Dorondel 2000** = Dorondel, Șt., *Apa în cultul morților*, în *Studii și comunicări de etnologie*, XIV, 2000, pp. 55-74;
- Dorondel 2004** = Dorondel, Șt., *Moartea și apa. Ritualuri funerare, simbolism acvatic și structura lumii de dincolo în imaginarul țărănesc*, Ed. Paideia, București, 2004;
- Dumitrașcu, Nanu 1989** = Dumitrașcu, N.I., Nanu, D. Al, *Folclor din Oltenia și Muntenia (IX). Basme, legende, snoave și cântece populare românești*, Ed. Minerva, București, 1989;
- Dumitrescu-Begu 1988** = Dumitrescu-Begu, Angela, *Comorile Dunării*, Ed. Ion Creangă, București, 1988;
- Eliade 1992** = Eliade, M., *Tratat de istorie a religiilor*, Ed. Humanitas, București, 1992;
- Eliade 1994** = Eliade, M., *Nostalgia originilor. Istorie și semnificație în religie* (trad. de C. Baltag), Ed. Humanitas, București, 1994;
- Eliade 1996** = Eliade, M., *Patterns in Comparative Religion* (Chapter V – *The Waters and Water Symbolism*), University of Nebraska Press [1958] 1996, pp. 188-215;
- Eliade 2000** = Eliade, M., *Sacrul și profanul* (Trad. Brândușa Prelipceanu), Ed. Humanitas, București, 2000;
- Evseev 1998** = Evseev, I., *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1997;
- Fundescu 2010** = Fundescu, I.C., *Basme, orații, păcălituri și ghicitori*, în vol. *Basmele românilor*, IV, Ed. Curtea Veche, București, 2010 [1867], pp. 186-250;

- Furtună 1973** = Furtună, Dumitru, *Izvodiri din bătrâni. Basmе, legende, snoave, cântice bătrânești și plugușoare din Moldova*, Ed. Minerva, București, [1912] 1973;
- Ghinoiu 1999** = Ghinoiu, I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1999;
- Ghinoiu 2013** = Ghinoiu, I., *Mitologie română. Dicționar*, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2013;
- Hașdeu 2000** = Hașdeu, B.P., *Literatură populară. Basmе populare românești* (Ediție îngrijită de Lia Stoica Vasilescu, Prefață de Ov. Bârlea), Ed. Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 2000;
- Hidiroglou 1997** = Hidiroglou, Patricia, *Apa divină și simbolistica ei. Eseu de antropologie religioasă* (Trad. C. Litman), Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997;
- Ispirescu 1984** = Ispirescu, P., *Legende sau Basmеle românilor*, Ed. Facla, Timișoara, [1882] 1984;
- Ispirescu 1988** = Ispirescu, P., *Legende sau Basmеle românilor*, vol. I-II (Ed. îngrijită de Aristița Avramescu), Ed. Cartea românească, București, [1882] 1988;
- Kernbach 1989** = Kernbach, V., *Dicționar de mitologie generală* (Postfață de Gh. Vlăduțescu), Ed. Științifică și Enciclopedică, București;
- Klossowski 2002** = Klossowski, P., *Scalda Dianeii* (Trad. I.D. Brana), Ed. Nemira, București, 2002;
- Marian 1986** = Marian, S.Fl., *Basmе populare românești* (Ed. îngrijită și prefață P. Leu), Ed. Minerva, București, 1986;
- Micu Moldovan 1987** = Micu Moldovan, I., *Povești populare din Transilvania, culese prin elevii școlilor din Blaj* (Ed. îngrijită de I. Cuceu și Maria Cucea, Prefață de Ov. Bârlea), Ed. Minerva, București, 1987;
- Niculită-Voronca 1998** = Niculită-Voronca, Elena, *Datinile și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I-II (Ed. îngrijită de V. Durnea, Studiu introductiv de Lucia Berdan), Ed. Polirom, Iași, 1998;
- Nijloveanu 1982** = Nijloveanu, I., *Folclor din Oltenia și Muntenia (VIII). Basmе populare românești*, Ed. Minerva, București, 1982;
- Oișteanu 2004** = Oișteanu, A., *Ordine și haos. Mit și magie în cultura tradițională românească*, Ed. Polirom, Iași, 2004;
- Olinescu 2001** = Olinescu, M., *Mitologie românească* (Ed. critică și prefață de I. Oprișan), Ed. Saeculum I.O., București, [1944] 2001;
- Olteanu 2009** = Olteanu, Antoaneta, *Reprezentări ale spațiului în credințele populare românești*, Ed. Paideia, București, 2009;
- Oprișan 2005-2006** = Oprișan, I., *Basmе fantastice românești*, vol. I-XI, Ed. Vestala, București, 2005-2006;
- Pamfile 1999** = Pamfile, T., *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări, după datinile și credințele poporului român*, Ed. Saeculum I.O., București, 1999;
- Pamfile 2002** = Pamfile, T., *Povestea lumii de demult după credințele poporului român*, Ed. Paideia, București, 2002;
- Papahagi 1979** = Papahagi, T., *Mic dicționar folkloric* (Prefață și Note de V. Rusu), Ed. Minerva, București, 1979;
- Pausanias 1982** = Pausanias, *Călătorie în Grecia* (trad., note, indice – Maria Marinescu-Himu), vol. II, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982;
- Păun, Angelescu 1989** = Păun, O., Angelescu, S., *Basmе, cântece bătrânești și doine*, Ed. Minerva, București, 1989;
- Pompiliu 1967** = Pompiliu, M., *Literatură și limbă populară*, Ed. pentru Literatură, București, 1967;
- Pop-Reteganul 1986** = Pop-Reteganul, I., *Povești ardelenesti. Basmе, legende, snoave, tradiții și povestiri* (Ed. îngrijită și studiu introductiv de V. Netea), Ed. Minerva, București, [1888] 1986;
- Rank 2012** = Rank, O., *Mitul nașterii eroului. O interpretare psihologică a mitologiei* (trad. Monica Medeleanu), Ed. Herald, București, 2012;
- Robea 1986** = Robea, M.M., *Folclor din Oltenia și Muntenia (IX). Basmе populare românești*, Ed. Minerva, București, 1986;

- Sandu Timoc 1988** = Sandu Timoc, C., *Povești populare românești*, Ed. Minerva, București, 1988;
- Sbiera 1971** = Sbiera, I.G., *Povești și poezii populare românești*, Ed. Minerva, București, [1886] 1971;
- Simu 2006** = Simu, O., *Dragonul în imaginarul mitologic*, Ed. Vestala, București, 2006;
- Stăncescu 1980** = Stăncescu, D., *Basmе culese din popor*, Ed. Ion Creangă, București, 1980;
- Suiogan 2006** = Suiogan, Delia, *Simbolica riturilor de trecere*, Ed. Paideia, București, 2006;
- Șerb 1967** = Șerb, I., *Făt-Frumos cu părul de aur. Basmе populare românești*, vol. I-II (Ediție îngrijită de I. Șerb), Ed. pentru Literatură, București, 1967;
- Taloș 2001** = Taloș, I., *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar* (Prefață de Cl. Lecouteux), Ed. Enciclopedică, București.
- Teodorescu 1968** = Teodorescu, G. Dem., *Basmе române* (Ed. îngrijită, prefață și rezumate în limba franceză de Stanca Fotino), Ed. pentru Literatură, București, 1968;
- Ugliș-Delapeșica 1968** = Ugliș-Delapeșica, P., *Poezii și basme populare din Crișana și Banat*, Ed. Pentru Literatură, București, [1910] 1968;
- Vasilu 1958** = Vasilu, Al., *Povești*, Ed. Tineretului, București, [1927] 1958;
- Wunenburger 2009** = Wunenburger, J.-J., *Imaginarul* (Trad. de D. Ciontescu-Samfireag, ediție îngrijită și prefață de I. Bușe), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2009.